

İçindekiler Tablosu

Doğum Motifi	2
Ad Koyma Motifi	4
Mansıp Alma Motifi	5
Arkadaş Edinme Motifi	7
Evlenme Motifi	9
Ölüp Dirilme Motifi	11
At Motifi	13
Av Motifi	14
Mağara Motifi	16
Rüya Motifi	16
Hızır Motifi	18
Dipnotlar	20

Yrd. Doç. Dr. Hasan KÖKSAL

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Enstitüsü / Türkiye

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

Bu makalemizde şimdiye kadar tespit edilmiş bazı Türk destan parçalarında görebildiğimiz ortak motifler üzerine görüşlerimizi ortaya koyacağız.

Motif, güzel sanatların kolları olan musiki, resim, mimari ve edebiyatta kullanılan bir terimdir. Araştırmacılar, edebiyatta motif üzerine değişik tanımlar yapmışlardır. Max Lüthi'ye göre motif, "Hikâye etmenin en küçük unsuru"dur.¹ Vesselovski'ye göre motif, "Hikâyenin parçalanamayan en küçük parçası"dır.² Stith Thompson'a göre motif, "Masalın gelenekte ısrar edici güce sahip en küçük unsuru"dur.³ Arthur Christensen'e göre motif, "Canlılıklarıyla kendilerini kabul ettiren, tarifi güç bir psikolojik kanuna göre dinleyiciyi avuç içine alabilen ve iptidai fikir silsilelerinden yeni terkiplere girmek için az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlar"dır.⁴

Arthur Christensen'in tarifi dışında, diğer üç tarif arasında bir paralellik görülüyor. Anlatımın çekirdeğini teşkil eden ve çarpıcı oluşuyla da dikkati çeken motif kavramını anlatı türü diye adlandırdığımız eserlerde bazen tek bazen de grup halinde görmekteyiz. Bir örnekle görüşe açıklık getirelim:

Battal Gazi, Hindistan'a "Ak Fil"i getirmeye giderken bir deniz kenarına varır, çaresizlik içindedir. Atından inip, abdest alır ve namaz kılar, sonra uyur. At sesine uyanır. Hızır Aleyhisselam beyaz atıyla çıkıp gelir, Battal'a "Tiz Divzade Aşkar'a bin" der. Battal atına biner, Hızır'ın dediğine uyarak gözlerini yumup atına bir kamçı vurur. Gözlerini açtığında kendini denizin öbür yakasında bulur.⁵

Burada görüldüğü gibi at ve hızır motifleri, asıl motif olan kahramanın yaptığı işin gerçekleşmesinde yardımcı unsurlar olarak karşımıza çıkıyor. Anlatı türleri (destan, efsane, mit, masal, halk hikâyesi) teşekkül ederken birbirlerinden farklı özellikler arz ederlerse de birbirleriyle benzer yanları mevcuttur.⁶ Bu benzerlik, daha çok motifler olarak karşımıza çıkmaktadır. Motif kavramı ülkeler arasında da ortaktır. Bunlar bir ülkeden diğerine "taşıyıcılar" vasıtasıyla götürülmektedir. Taşıyıcılar yeni öğrendikleri tipteki anlatılardan ziyade motifleri tercih ederler.⁷ Taşıyıcı birden fazla motif içinden de tercih yapabilir. Yalnız her motife, başka bir ülkeden gelmiştir nazarıyla da bakmamak lazımdır.

Bu örneklemeden sonra Türk destanlarında tespit edebildiğimiz ortak motiflere geçebiliriz. Ortak motifler, Türk dünyasındaki düşünce ve ruh birliği açısından son derece önemlidir. Bu tür tespitler, Türk dünyasının geçmişten bugüne kadar tablolar halinde karşımıza çıkan müstereklerini ortaya koyacaklardır.

Doğum Motifi

Destanların en yaygın başlangıç motiflerinden biri "kahramanın doğumu"dur. Çocuk özlemi ve buna bağlı olarak gelişen motif kompleksleri masal, hikâye ve destan gibi anlatılarda oldukça yaygındır.

Uygurların menşe efsanesinde, Uygurların beş atası gökten inen nurla ağaçtan doğmuşlardır.⁸

Oğuz Destanı'nda Oğuz annesi Ay Kağan, tarafından dünyaya getirdiğinde harikulade

özelliklere bürünmüş olarak tanıtılmaktadır: " Bu oğulun yüzü gök rengi, ağzı ateş kızılı,

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

gözleri ela, saçları ve kaşları kara idi. Güzel perilerden daha alımlıydı. Bu oğul anasının göğsünden ilk sütü içip bundan sonra içmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeye başladı. Kırk günden sonra büyüdü. Yürüdü, oynadı ”⁹

Dede Korkut'ta Dirse Han, çocuksuzluğun cezası olarak Bayındır Han'ın buyruğuyla kara otağa oturtulmuş, kara koyun yahnisinden önüne koyulmuştur. Bu duruma çok içeren Dirse Han, hatununa durumu açmış, o da ulu toy eylemesini, açları doyurmasını, herkesi memnun etmesini ve Tanrı'dan çocuk dilemesini söylemiştir. Bunlar yapıldıktan sonra Dirse Han'ın hatunu gebe kalmış ve bir oğlan (Boğaç Han) doğurmuştur.¹⁰

AltayTürk destanlarında kahramanların doğumlarında olağanüstülükler izlenmektedir. Kahraman daha doğar doğmaz yürümeye başlar, kısa sürede bahadır olur ve düşman eline sefere çıkar.¹¹

Manas Destanı, Battal Gazi'nin doğuşu ile ilgili emareler rüyada telkin edilerek başlar.

Cakıp Han, çocuğu olmaması nedeniyle büyük bir üzüntü çeker "çocuk doğurmak için çarelere başvurmuyorsun" diye hanımı Çıyırdı'ya sitemde bulunur. Cakıp Bay ve Çıyırdı, gördükleri rüyaları Bay Cigit adlı biliciye anlatırlar. Bay Cigit kahraman bir oğul sahibi olacaklarını müjdeler. Çıyırdı hamile kalır, kaplan eti dışında hiçbir şey istemez. O zorlu doğum sırasında bir parça et torbası doğurur. Amcası et torbasını açınca ondan Manas çıkar. Manas doğarken bir elinde yağ, bir elinde kan tutarak doğar. Yağ zenginliğin sembolü olup, Manas'ın gelecekte halkını refaha kavuşturacağına işaret etmektedir. Kan ise kahramanın gelecekte bütün yaşamını savaş meydanlarında geçireceğine, düşmanlarının kanlarını nehir gibi akıtacağına işaret etmektedir.¹²

Çocukların doğarken bir işaret taşımaları, onların ileride olağanüstü birer insan olacaklarının işaretidir¹³ (avuçta kan veya süt damlası, vücudun herhangi bir yerinde ben bulunması gibi...). Anadolu'da mevcut pek çok menkıbede, bu belirtileri taşıyan çocuğun doğduğu anlatılmaktadır.

Battal Gazi Destanı'nda, ava giden Hüseyin Gazi'nin önüne bir geyik çıkar. Hüseyin Gazi onu yakalamak için kovalar. Geyik bir mağaraya girer. Geyik kaybolur. Bu defa karşısına eğeri üstünde, gemi ağzında bir at çıkar. At çok alımlıdır. Hayretler içinde kalan Hüseyin Gazi, onu tutmak ister, ama at yanına yaklaştırmaz. Bu sırada mağara içinden bir ses gelir: "Hüseyin'e itaat et, henüz vakit gelmedi ki ben seni Cafer'e göndereyim " At bu sesi duyunca sakinleşir. Hüseyin Gazi, onu yularından tutar ve yere saplı duran süngüyü çıkarıp alır. Süngünün üzerinde yazılar vardır ve ayrıca onda Hz. Peygamber'in iki tutam saçı bulunmaktadır. Hüseyin Gazi atına biner ve bu atı yedeğine alır. O, "Bu emanetleri kime vereceğim?" diye düşünürken uyuya kalır. Düşünde "Cafer senin oğlundur!..." diye haber verirler. Bu hadiseden sonra Hüseyin Gazi'nin bir oğlu olur ve adını Cafer (Seyyid Battal Gazi) koyarlar.¹⁴

Battal Gazi Destanı'nda kahraman dünyaya geldiğinde elinde veya vücudunun herhangi bir yerinde bir emareye dair bir anlatım yoktur. Ancak çok güzel oluşu ve kucağına alanın bir daha bırakmak istemediği anlatılmaktadır.¹⁵ Halbuki İslamiyet öncesi Türk destanlarında kahramanın fiziki güzelliğine pek önem verilmez; güzel sıfatlar yerine iri, güçlü ve akıllı oluşları tanıtılır. Oğuz Kağan tasvir edilirken güçlü hayvanlara benzetilerek tasvir ediliyor: "Vücudu baştan aşağı tüylü, ayağı öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi idi".¹⁶

Ad Koyma Motifi

Türk geleneğinde çocuğun korunması, sosyal hayatta iyi ve başarılı bir insan olması için, doğumdan sonra alınan tedbirlerden biri de ad vermedir. Bu geleneğin ilk kaynağının Orta Asya olduğunu, mevcut destanlarımızdan, hikâyelerimizden ve etnografikfolklorik incelemelerden anlıyoruz.¹⁷

Kişiliği oluşturan özelliklerden biri olarak kabul edilen ad, sadece sosyal bir kişiliği temsil etmez; aynı zamanda mistik bir kuvveti de ifade eder. Onun için yeni doğan çocuğa gelişigüzel bir ad verilmez; verilen adın çocuğun geleceğini, karakterini, toplum içindeki yerini ve başarısını etkileyecek, damgalayacak sembolik bir öz taşımasına dikkat edilir.

Türk destanlarının en eskisi diye adlandırdığımız Oğuzname’de, Oğuz Han’ın kendi adını bizzat aldığı kayıtlıdır:

“..O çağda Moğollarda oğlan bir yaşına girmeden ad koyma adeti vardı. Oğlan bir yaşına gelince Kara Han ülkeyi davet etti ve büyük bir ziyafet verdi. Kara Han ziyafet günü çocuğu meydanın ortasına getirip beylerine şöyle söyledi: ‘Bizim bu oğlumuz bir yaşına girdi, şimdi buna ne ad koyacaksınız?’ Beyler cevap vermeden çocuk: ‘benim adım Oğuz’dur’ dedi.”

Beyit

*İşte orada yürüyen bir yaşındaki oğlan
Gelip dile dedi bilin açık seçik
Adım ünlü padişah Oğuz’dur
Bütün hüner sahipleri bilin*

Ziyafete gelen büyük küçük herkes, oğlanın söylediği bu sözlere şaşırdılar ve "bu çocuğun kendisi adını söylüyor, bundan daha iyi ad olur mu?" diyerek adını Oğuz koydular. Dahası "bir yaşındaki çocuğun bunca sözü söylediğini hiçbir devirde hiç kimse işitmiş değildir" diyerek bunu yorumlayıp şöyle dediler: "Bu çocuk uzun ömürlü, ulu devletli olacak ve ülkesinin topraklarını genişletecek."¹⁸

Oğuzname’nin değişik parçalarını ihtiva eden Dede Korkut’ta da, bilhassa erkek çocuklara ad verme geleneğinden bahseden bölümler vardır. Bu kaynaktan öğreniyoruz ki, bir genç, hünerini herhangi bir hareket ve kahramanlıkla ispat etmeden ad alamaz:

"Ol zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökmese ad komazlar idi".¹⁹

Yiğit için en küçültücü durum, adsız kalmasıydı. Gösterilen yararlıktan dolayı adı Korkut Ata tarafından verilmekteydi.

Dirse Han’ın oğlu, arkadaşları ile aşık oynarken, azgın bir boğayı koyuverirler, diğerleri kaçtığı halde Dirse Han’ın oğlu kaçmaz, onunla dövüşür ve öldürür. "Boğaç" adı verilir.²⁰ Kam Büre Bey’in oğlu, bezirganların malını soygunculardan kurtardığı için "Bamsı Beyrek" diye ad koyulur. KazakKırgızların milli destanları Manas’ta ad verme geleneği tamamiyle İslami bir özellik arzeder:

Cakıp Han, doğan oğlunun adını

Dört ulu peygambere

"Manas" koydurdu.

Dört peygamber onu kucakladı,

Peygamber çocuğu sınıdı.²¹

Manas Destanı'nda, ikinci bir ad koyma töreni de Semetey için yapılmaktadır. Manas öldükten sonra Kanıkey bir oğlan çocuğu dünyaya getirir. Manas'ın düşmanları Abeke ve Köböş'ün çocuğa bir kötülüğü dokunur diye, Kanıkey onu alıp babası Kara Han'a gider. Kara Han'ın ilinden ad koymaya kimse çıkmayınca bir ak sakallı ortaya çıkar ve Semetey diye ad verip ortadan kaybolur.²²

Aynı motifi Semetey öldürüldükten sonra, onun oğlu Seytek için ad verilirken de görüyoruz.

Eski Yakutlarda çocuğa küçüklüğünde verilen ad, gerçek ad sayılmazdı. Gerçek ad, yay çekip ok attıktan, kısacası bir yiğitlik ve yararlılık gösterdikten sonra ad verilirdi.²³ Verilen bu ad, o yiğidin bindiği atın rengi ile ilgili olurdu.

Aynı durumu Alpamiş (Alıp Manaş) Destanı'nda görüyoruz. Kahramanın göbek adı "Hakimbek"tir. Hakimbek, yedi yaşındayken ilk kahramanlığını gösterir. Dedesi Alpinbiy'den kalma on dört batman ağırlığındaki sarı yayı kaldırıp çeker. Sarı yayla attığı ok Askar Dağı'na kadar gider ve dağın tepesini uçarur. Bunun üzerine halk ona "Alpamiş" adını verir.²⁴

Battal Gazi Destanı'nda aynı gelenek yer almıştır. Asıl adı "Cafer" olan yiğit, büyük yararlıklar gösterdikten ve babasının intikamını düşmanlarından aldıktan sonra "Battal" adını almıştır.²⁵

Mansıp Alma Motifi

Gerek göçebe gerekse yerleşik medeniyete sahip toplumlarda, olayların hükümlerinin devamlılığı, kahramanların devamlılığıyla mümkün olmaktadır. Baba öldükten sonra mansıbının (devlet hizmeti) devam etmesi için, yerini doldurabilecek evladı yetiştirmek zorundadır. Burada yetiştirme derken, kendi toplumunun hayat şartlarına ve kıymet hükümlerine göre yetiştirmeyi kastediyoruz.

Toplumun içinde yaşadığı şartlar, değişik tiplerin doğmasını sağlar. Devamlı dış düşmanlarla mücadele halinde bulunan Türk toplumu, cengaver, çevik ve kuvvetli insan tipini elzem kılmıştır.

Destanı meydana getiren olayın sahibi, baş kahramandır. Kahraman, mazbut bir muhit ve seçkin bir tabakadan gelir. Alelade halk tabakası içinden yetişmiş bir kişiyi destan kahramanı olarak göremeyiz.

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un tek gayesi; gücü ve kuvvetiyle çevresine hakim olmak ve babasının yerini doldurmaktır. Bu çevreye hakimiyet idealini oğullarına dahi vasiyet

ve telkin etmektedir:

*"Ay oğullar köp men aşdım,
Uruşgular köp men kördüm,
Çıda birle köp ok atdum,
Aygır birle köp yürüdüm,
Düşmanlarnı ığlagurdum,
Dostlarumnı men kültürdüm,
Kök Tenrige men ötedim,
Senlerge bire men yurttum"²⁶*

Oğuz Kağan'ın yaptığı mücadelelerin, Tanrı'ya karşı ödenmiş bir görev olduğunu belirtmesi ve altı oğlu'nun (Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ, Deniz) da aynı idealde olmalarını istemesi oldukça anlamlıdır. Yönetenlerin, aktif bir karaktere sahip olmaları, mensubu olduğu toplumu ayakta tutan ilk şarttır. Hele göçebe toplumlarda bu hususiyet kaçınılmaz bir durum arz eder.

Dede Korkut Destanlarında da boyları yöneten beğler, kendisinden sonra boyu yönetecek oğullarının kahraman, cesur ve hünerli olmalarını isterler. Hatta baba hayatta iken oğlunu bu yönleriyle imtihan dahi eder. Bu durum kişiyi aktif olmaya zorlamaktadır.

Kam Büre Beyoğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Salur Kazan, Bay Büre'ye üzüntüsünü sorar:

"Han Kazan, nice ağlamayayım? Nice bozulmayayım? Oğulda ortacım (yerimi tutacak kimsem) yok, kardaşta kaderim yok. Ulu Tanrı, beni hor görmüştür. Beyler, tacım tahtım için ağlarım. Birgün ola düşüp ölürüm, yerimde yurdumda kimse kalmaz"²⁷ der. Oğuz beyleri Tanrı'ya dua ederler ve Bay Büre'nin bir oğlu olur. Bamsı Beyrek, kısa zamanda serpilir. Bezirganları haramilerin elinden kurtarmak suretiyle yiğitliğini ıspatlar. Bay Büre, oğlunun kahramanlığını duyunca, Oğuz beylerini çağırır, konuklar. Dedem Korkud gelerek oğluna ad koyar.

Türk kavimlerinden Kırgızlara ait Manas Destanı'nda da Yakup Han, kendi yerini dolduracak olan oğlu Manas'ın bir kahraman olarak yetişmesini özellikle ister ve onu terbiye etmesi için Bakay Han'a emanet eder ve şöyle söyler:

*"İşbu Manas çocuğum Bakay,
Sivrilip adam olunca Bakay,
Yelesinden tutup ata binince,
Büyüyüp adam olunca Bakay,
O vakit ona bir at bul Bakay,
Giymek için ona elbise bul Bakay,*

*At başı gibi Kur'anla Bakay,
Koyun başı gibi kitapla Bakay,
Kıyamet yolunu öğret ona Bakay,
Sürünü içinde ona kır at ol Bakay”²⁸*

Yakup Han kendi yerini dolduracak olan oğlu Manas'ın silahşörlüğü, biniciliği yanında İslam dinini de iyi bilmesini istemektedir. İslamiyet'ten sonraki Türk destanlarında, kahraman için dini bilgiyle mücehhez olmak, savaşçılığa eşdeğerdir. Mansıp alacak yiğitte sağlam bilek, korkusuz yürek ve sarsılmaz inanç olmalıdır.

Bazı destanlarda; destan kahramanının eğitim ve yetişmesinin kendi iradesiyle olduğunu görüyoruz. Kahraman küçük yaşta iken, babası düşmanları tarafından öldürülmüştür. Kahraman kendine baliğ olunca önce babasının intikamını, daha sonra da mansıbını almayı gaye edinir.

Battal Gazi Destanı'nda, Cafer (Battal), babasının katili Rum beyi Mihriyayıl'den intikam alıp babasının yerine serasker olan Abdüsselam'dan mansıbı almak ister ve Mihriyayıl'in sarayına varır. İçki âlemindeyken onu yakalar, başını gövdesinden ayırır. Diğer beylere: "Mihriyayıl sizi birer birer istiyor" diyerek çağırır ve onların da başlarını keser. On dört adı belli Rum beyinin başlarını bir çuvala doldurup Malatya'ya döner. Cafer, olayı anlattığında Abdüsselam: "Yalan söylüyorsun" diye karşı çıkar. Cafer çuvaldaki başları ortaya dökünce Abdüsselam'ın nefesi kesilir. Seraskerlik görevi Abdüsselam'dan alınıp Cafer (Battal)'e verilir.²⁹

Arkadaş Edinme Motifi

Destanlarda sergilenen hayat tarzı içinde arkadaş edinme ve onlarla olan ilişkiler çok önemli motiflerden birini teşkil eder.

Abdulkadir İnan, AltayYenisey Türklerine ait göçebe boyların başındaki alplar çağını tasvir eden destan ve masallarda alpların yanında "kırk yiğit"in bulunduğunu belirtmektedir.³⁰

Bu kırk yiğit motifi, Dede Korkut hikâyelerinden Dirse Hanoğlu Boğaç Han Boyu'nda Kam Büre Beyoğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Kazan Beyin oğlu Uruz'un tutsak olduğu Boyu'nda, Kanlı Kocaoğlu Kanturalı Boyu'nda yer almakta, kahramanın yardımcıları olarak görev yapmaktadır.³¹

Alıp Manas Destanı'nda Kalmuk Şahı Tayçı Han'ın kızı Barçın'ın dört şartını da yerine getirip onu almaya hak kazanan Alpamış ve kırk yiğidine hile düzenleyen Surheyil, onlara şarap içirir. Bu sarhoş halleriyle onları öldürtür, fakat Alpamış'a bir şey yapamazlar. Sonunda onu hileyle kuyuya atarlar.³²

Manas'ın en yakın arkadaşı, Hristiyan iken, ailesinin ve çevresinin bütün baskılarına rağmen Müslüman olan Almambet'tir. Almambet, Müslüman olduktan sonra Oyratların Hanı olan babası Kara Han'ı öldürür ve Müslüman beyi Er Kökçe'ye sığınır. Er Kökçe'nin kırk yiğidi Almambet'i kıskanırlar ve Er Kökçe'nin karısı Ak Erkeç'le ilişki kurduğu dedikodularıyla ara bozarlar. Almambet Manas'ın karargahına varır, durumu ona anlatır.

Manas, Almambet'i babasına gönderir. Cakıp Han da hikâyeyi Almambet'ten dinler ve çok memnun kalır. Manas'ın annesi Çakanım Baybiçe de bu haberden dolayı mutlu olur. Manas'la Almambet'in süt kardeşi oluşları Radloff versiyonunda şöyledir:

“.....
Almambet atından indi
Çakanım'ın katılıp
Kalan ak memesinden
Sevincinden süt gelmişti,
Şıpır şıpır akıyordu.
Almambet hemen dedi ki:
"Annenin ak memesinden
Süt akıyor Manas Han!
Bir memesinden sen git em,
Bir memesinden ben emeyim!
Belimi sıkı bağlayayım!
Çakıp Bay'dan doğayım!
Senin kardeşin olayım!”³³

Manas'la Almambet süt kardeş olurlar ve birbirlerinden bir daha ayrılmazlar.

Manas Destanı'nda törö (efendi)çora (hizmet eden) ilişkileri destanın birinci dairesinde, gerçek arkadaşlık ölçüsünde geçmekle birlikte, destanın ikinci dairesinde, bu arkadaşlığın zayıflığına şahid oluyoruz. Zira epik düşüncede etik (ahlaki) bir kaygı ön planda değildir. Manas öldükten sonra çoralar onu unuturlar. Daha sonraki epizotlarda bu kırk çoranın Manas'ın düşmanı olan Kobeş'in hizmetine girdiğini görüyoruz.³⁴ Bu hizmet edenlerin sayısı daima kırk olarak bildirilmekte ve bunlardan bir bölümünün adları da zikredilmektedir:

"Kırkın başı Kırıl'ım,
Boş Çolok binen Çalbay'ım,
Yedi suya yemek yiyen
Ay gibi Sırgak'ım
Gök Çebiç binen Serek'im....”³⁵

Manas bir törö olarak üzerine düşen her görevi bu kırk çora için yerine getirmektedir. Kendi evliliğinde kırk çoraya da kız bulmak zorundadır. Bu, babaoğul benzeri ilişki, Manas'ın ölümüne kadar karşılıklı sorumluluk içinde geçer. Hatta Manas, kendisi öldükten sonra “çoralar”ın ne yapmaları gerektiğini de öğütler.³⁶

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

Bu kırk arkadaş motifi “Yusuf BeyAhmet Bey Bozoğlu Destanı’nda da yer almaktadır.³⁷

Battal Gazi Destanı’nda Cafer’e en yakın olan arkadaşı, Hristiyan iken Müslüman olan Ahmer Tarran (Ahmet Turan)’dır. Rum asilzadesi olan Ahmer Tarran, Cafer’in gücü karşısında Müslümanlığı kabul etmiş, Kayser ordusunun en güçlü ve kuvvetli savaşçısıdır.³⁸ Bazı kaynaklarda bu isim “Todorı” olarak geçmektedir.

Bu motif, diğer Türk destanlarında da mevcuttur: Danişmendname’de Melik Danişmend, Artukhi’ye Müslümanlığı kabul ettirir ve en yakın silah arkadaşı olurlar.³⁹

Köroğlu Destanı’nda dini inanç söz konusu olmamakla beraber, Kenan, Köroğlu’nun kuvvetine hayran kalarak onunla arkadaşlık kurar.⁴⁰

Evlenme Motifi

Türk destanlarında bir veya birden fazla kadınla evlenme geleneği sürmekte, ancak eski destanlarda kahramanın evleneceği kızlar mitolojik özellikler taşımaktadır. Nitekim Oğuz Kağan’ın ilk evlendiği eşi, gökten inen ışığın içinden; ikincisi bir ağaç kavuğundan çıkan kızıdır.⁴¹ Bu evlilikte Oğuz’un kızlarla karşılaşması önemle belirtilmekle beraber, kaçırarak evlenme söz konusudur ve düğün merasiminden bahsedilmez.

Manas Destanı’nda birden fazla kadınla geleneklere uymayan evliliklerin yanı sıra, geleneklere uygun evlilikler de yapılmıştır.

*“Kayıp’ın kızı Karabörük’ü
Yakaladım ovan
Şooruk’un kızı Nakılay’ı
Ganimet aldım bir kaleden,
Henüz hiçbir kız almadım,
Hiçbir kız koynu görmedim,
Cakıp Han benim han babam,
Cins bir at koştur,
Bin bu ata bana kız bul!
Güzel bir kadın alayım,
Bir kız koynu göreyim!”⁴²*

Bu sözlerden, kaçırma veya ganimet yoluyla evliliğin olabildiğini; onlarla eravrat ilişkisi içine girilmediğini anlıyoruz. Nitekim Manas, babası Cakıp Han’dan, kendisine gerçek eş olabilecek bir kız bulmasını istemektedir. Evin hanımının “baybiçe” olabilmesi için geleneğe uygun, yani nikahlı, düğünlerle, gelin gelmesi lazımdır.

Cakıp Han oğlu Manas’a kız ararken bir çobana rastlar ve niyetini söyler.

Çoban:

*"Temin Han'ın kızı Kanıkey
Manas'a denk bu kız işte,
Rüzgarda saz gibi sallanır,
Gelinler gibi süslüdür.
Kulağına altın küpe,
Kayın pederi Cakıp Han beğenirse,
Çok güzel bir gelindir o."*⁴³

diyerek Kanıkey'i tanıtır. Cakıp Han, Kanıkey'i Manas'a istemeye gider. Mendibay adındaki biri fesat yaratarak Temir Han'ın, kızını Manas'a vermemesi için kışkırtır. Temir Han, oyuna düşmemek için şartlar ileri sürer. İstenilen kalın (başlık) hazırlatılır, ancak Mendi Bay, Temir Han'ı kızını vermekten caydırır. Kanıkey, Manas'ı küçük görür ve azarlar. Manas sinirlenir ve çoralarına savaş için hazır olmalarını emreder. Temir Han'a hücum ederler. Kanıkey bu defa yalvarmaya başlar.

*"Güvercin kaçarsa tüyünü kes!
Kahpe çok söylerse dilini kes!"*⁴⁴

Manas da ona

*"Güvercin uçarak saraya kondu,
Aklın başına geldi mi budala?"*⁴⁵

der. Sonra barışırlar. Bunun yanı sıra; Ayıp Han'ın kızı Altınay Almambet'e, diğer kırk kız da kırk çoraya verilir.

Manas Destanı'nda karşılaştığımız kalın (başlık) türü atlı medeniyet ve hayvancılıkla uğraşan bir topluluk için yerinde bir istektir. Dede Korkut Hikâyelerinde de aynı durumla karşılaşırız. Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Delü Kaçar, kız kardeşini istemeye gelen Dede Korkut'a "Bin buğra getirün kim maya görmemiş ola, bin dahı aygır getirün kim hiç kısrağa aşmamış ola; bin dahı koyun görmemiş koç getirün, bin de kuyruksuz kulaksız köpek getirün, bin dahı püra getirün mana."⁴⁶

Battalname'de de "poligami" yani çok kadınla evlenme adeti görülmektedir. İslamiyet'te birden fazla kadınla evlenme caizdir. Ancak, evlenecek çiftlerden erkeğin İslam olması veya İslamiyet'i kabul etmiş olması şartı vardır.

Battal Gazi ilk evliliğini amcasının kızı Zeynep'le, ikinci evliliğini de Müslüman olan Kayser'in kız kardeşi Mahpiruz ile yapar. Her iki evlilik de rüyada Hz. Muhammed'in tavsiyesiyle gerçekleşir.⁴⁷

Burada dikkati çeken yön, Zeynep'in, kocası Battal Gazi'nin Mahpiruz'la evlenmesini kıskanmayıp, aksine yardımcı olmasıdır.⁴⁸

Battal Gazi'nin üçüncü evliliği Emir Ömer'in kızı Fatma iledir. Ancak bu evliliğe kızın

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

annesi engeldir; Battal fakir olduğu için kızı vermek istemez. Bu evliliğin gerçekleşmemesi için yerine getirilmesi zor istekler ileri sürülür. Bunlar: "Hindistan'da bulunan Ak Fil ve üzerindeki altınlar, ayağındaki altın halhal, yüz kıvrıkcık tüylü deve, dörtüüz arabi at"dır. Bunlar için bir yıl da süre koyulur.⁴⁹

Battal Gazi bunları getirmek üzere Malatya'dan ayrılınca Kayser Emir Ömer'in kızını, esir alır ve oğluyla evlendirmek üzere düğünler kurdurur. Bu arada Battal döner, durumu öğrenir ve gerdek gecesi Fatma'yı Kayser'in sarayından kaçıtır ve Malatya'ya döner. Yedi gün yedi gece düğün edip Fatma ile evlenir. Battal, Ak Fil'i çok malla birlikte Halife'ye armağan eder.⁵⁰

Bu sevgilinin düğüne son anda yetişme motifi Türk halk hikayelerinde oldukça yaygındır; Âşık Garip Hikâyesi,⁵¹ Tahir ile Zühre Hikâyesi⁵² gibi..

Battal Gazi, yukarıda belirttiğimiz gibi üç evliliğin dışında üç evlilik daha yapmıştır. Bunlardan biri, kimliğini gizleyerek ve "iç güvey" olarak yaptığı, Kafir Taryun'un Müslümanlığı kabul eden kızı, Gülendam'la,⁵³ diğeri, Mahpiruz'un kız kardeşi Gülli Ketayun⁵⁴ (bu evlilik kaçırma yoluyla gerçekleştirilmiştir) ve sonuncu evliliği de Halife'nin kızıyla yapmıştır.

Köroğlu Destanı'nın değişik rivayetlerinde Köroğlu, bir veya birden fazla kadınla evlenmiş gösterilmektedir. Azeri rivayetinde Köroğlu, Nigar Hanım;⁵⁵ Özbek rivayetlerinde Arap Reyhan'ın kızı, Kaf Dağı Padişahı'nın kızı Yunus Peri, Hindistanlı Miskal Peri, İrem Bağı'ndan Gülnar Peri gibi olağanüstü eşlerin yanı sıra dokuz tane de insan kızı ile;⁵⁶ İstanbul rivayetinde çeşme başında gördüğü bir kız ile evlenmiştir.⁵⁷

Ölüp Dirilme Motifi

Ruhun bedeni geçici olarak terk etmesi (transmigration), Şamanist inançta ve İslam dininde tipik menkabeler halinde anlatılmaktadır. Şamanistler Tanrı Bay Ülgen'e kurban sunacakları zaman, gerek kurban edilecek atın, gerekse kurban sunan kişinin ruhu bedenlerini terk eder ve gelip gidip Bay Ülgen'le konuşur.⁵⁸ Yine geleceğe dair haber sorulduğunda veya hastalık tedavisinde "Şaman"ın ruhu bedenini terk eder ve çeşitli yerleri dolaşır, ruhlarla görüşür veya iyileştireceği hastanın ruhunu bularak tekrar bedenine dönmesini sağlar. Bunları başardıktan sonra da "Şaman"ın ruhu bedenine döner ve olup bitenleri çevresindekilere anlatır.⁵⁹ Araştırmacılar bu transmigration halinin Budizm'deki yoga ile ilgili olduğunu ileri sürmektedirler.⁶⁰

Menakıbu'l Kudsiye'de yer alan menkabeye göre, Baba İlyas'ın oğullarından Yahya Paşa'nın ruhu, istediği zaman bedenini terk edip bazen kırk bazen de iki ay süreyle "âlemi ulviyyet"i seyre gider.⁶¹ Hz. Muhammed'in Miraç hadisesinde de ruhun bedenden ayrılarak gittiği nakledilir.⁶² Âşık Paşa için de; Allah katına çıktığı ve zahirbatını hususların bizzat Allah tarafından kendisine açıklandığı anlatılır.⁶³ Sarı Saltık'ın halifelerinden Barak Baba ve Mevlana'nın da halvette iken ruhlarının bedenlerinden ayrıldığına ve birtakım kehanetlerde bulunduklarına dair bilgiler mevcuttur.⁶⁴

Bu bilgilerden ortaya çıkan sonuç şudur: Şamanist inanca göre "Şamanlar"ın, İslam dinine göre "Veliler"ın ruhları, bedenlerini geçici olarak terk etmekte, bu şekilde vecd ve istiğrak haline girdikten sonra kehanetlerde bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle keramet sahibi kişilerin ruhları geçici olarak bedenlerini terk edebilmektedir. Ancak, çağımızdaki

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

Şamanların göğre çıkararak Tanrı ile konuşma gücünü gösteremediklerinden yakınılmaktadır.⁶⁵

“ÖlüpDirilme” motifini biz İslami dönem destanlarında da yaygın olarak görebiliyoruz, eski destanlarda pek yoktur.

“ÖlüpDirilme”, ruhun bedeni geçici olarak terk etmesi gibi keramet ehli insanların elinde yahut acı çeken yakınların Tanrı’ya yalvarmalarına karşı, gönderilen kutsal varlık (melek, hızır vs.) vasıtasıyla zuhur etmektedir.

Şimdi, iki ana etnikkültürel bölge olan Güney Sibirya ve Orta Asya’da oluşan, TürkMoğol epik geleneğinin bütün özelliklerini yansıtan Manas Destanı’nda “ÖlüpDirilme” motifini irdelemeye çalışalım:

Tamamı bir milyon mısra civarında olduğu söylenen Kırgız tarihinin başlangıcı, Kırgız edebiyatının ve kültürünün temel kaynağı olan bu dev eserin, elimizde maalesef on üç bine yakın mısrası bulunmaktadır. Biz, incelememizi mevcut metinlere dayalı olarak yaptık.

Destanda, Manas iki kere ölüpdirilir ve üçüncü ölümü son ve geri dönmeyen bir ölümdür. Her iki ölüm de, hile ve zehir içirilerek gerçekleştirilmektedir. İki motif arasında paralellik mevcuttur.

Birincide daha önce Manas’a yenik düşen Mendibay’ın kışkırtmasıyla, gayrimüslim ve hırsız olan Kökçököz ile Kamanköz’ün hazırladıkları ballı rakı, zehir katılarak Manas’a sunulur. Manas halsiz düşer ve ölür. Manas’ın ölümü üzerine babası Cakıp Han, anası Bagdıldölöt Baybiçe, kız kardeşi Kardıgaç, eşi Kanıkey ve arkadaşları Almambet ve Acıbay büyük acı çekerler. Diğer yandan ErManas’ın atı Akkula, şahini Akşumkar ve tazısı Aktaygan yemeden içmeden kesilirler ve ErManas’ın mezarının dibinden ayrılmazlar, feryatları bütün kalpleri titretir. Hazreti Allah bir melek gönderir ve ona: "At, kuş ve köpek iyi yolda iseler kahramanı dirilt, fena yolda iseler üçünü de öldür" emrini verir. Bu üç hayvan dile gelir ve üzüntülerini belirtirler. Melek, mezarın başına gelince mezar ev, bağrındaki kara taş hazret kızı Altınay olur, Manas kalkıp dirilir. Akkula atına biner, ak zırhını giyinir, Akşumkar’ını eline oturtur, köpeği Aktayganı ava salar. Kanıkey bir rüya görür ve bu rüyayı anne ve babasına anlatır. Cakıp Han, atı Akborçuk’a biner ve Er Manas’ın mezarına varır. Akkula’yı, Akşumkar’ı, Aktaygan’ı orada göremeyince hepten yıkılır. Uzun aramalardan sonra Er Manas’ı türbesinin yerinde imar edilmiş ak sarayda atı, şahini, köpeği ve hazret kızı Altınay’la birlikte görürler. Serek, Er Manas’a seslenerek yakınlarının orada bulunduklarını bildirir, ancak Er Manas onları tanımaz. Serek, yakınlarının isimlerini tek tek sayınca Manas hatırlamaya başlar ve karşılık verir.⁶⁶

İkinci ölüpdirilme motifi özetle şöyledir: Temirhan’la Ayıphan zenginlik konusunda birbiriyle yarışmakta ve her ikisi de kızlarını Manas’a vermek istemektedirler. Temirhan’ın veziri Mendibay, kızını vermemesi için Temirhan’a karşı Manas’ı kötüler.

Diğer yandan Mendibay, Kalmuk ve Közkaman’ın çocuğu hırsız Kökçököz’ü, Manas’ı öldürmeye azmettirir. Bunlar anlaşarak Manas’ı ve kırk arkadaşını yemeğe davet ederler ve rakılarına zehir koyarlar. Manas’ın başı dönmeye, içi yanmaya başlar ve Akkula’ya binip oradan uzaklaşmak ister. Kökçököz, Akkelte’yi Manas’ın arkasından atar, kolundan

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

yaralar ve atından yere düşürür. Manas, kayınpederi Temirhan'ın ilaçları ile belli bir süre hayatta kalır. Mekke'li Kankoco'nun mucizevi müdahalesi O'nu tekrar hayata döndürür.⁶⁷

Destan kahramanının er meydanında ölümü, epik gelenekte yoktur. Üstün bir fizik güce sahip olan kahraman, ancak hile sonucu öldürülmektedir. Özellikle İslamiyet öncesi Türk destan kahramanları içkiyi severler. Manas'ın iki kez ölümü içkisine zehir katılarak gerçekleştirilir.

Abakan Türklerinin destanı olan "Kan Mergen"de, kahraman Kan Mergen üç çorosu ile içki içerken kız kardeşi içkiye zehir koyar; dördü birden ölür; bir çocuk onları göle atmak suretiyle diriltir.⁶⁸

Mitik ve epik düşüncenin ürünü olan Manas Destanı'nda dirilme motifi, kutsal varlıklar eliyle gerçekleşmektedir. Kahramanın sağlığında olduğu gibi, dirilişinde de fantastik güçler, ön plandadır. Fantastika, destanda olması gereken bir unsurdur. Zira hiçbir destan tarih kitabı değildir. Bu sebeple destanın her motifini ve her tipini tarihi şahsiyet olarak düşünmek doğru olmaz.

Orta dönem Türk destanlarında da "ölüldürülme" motifi yer almakta ve menkabelerde daha da yaygın olarak görülmektedir.

Battal Gazi Destanı'nda bu motif, destanın baş kahramanı Battal Gazi'nin kerametleri arasında yer almakta ve destanda geniş bir epizodu teşkil etmektedir. Battal Gazi'nin kerametler göstermesi ya düşünde Hz. Muhammed'i görüp ondan öğrendiği bilgi ve ilhamlar sayesinde ya da destanda silik şahsiyetler olarak belirtilen veli tipler yardımcıdır.

Şamiliyye kalesinde uzun süre esir olarak kalan ve Battal Gazi tarafından kurtarılan Asım, "İlyas Peygamber katında bir dua vardır. Ölüyü diri kılar" der.⁶⁹ Battal, İlyas'ın yerini sorunca da "Şol dağ ki deniz içinde görünür, makamı Hazreti İlyas anda olur. Kırk gün oruç tut, ondan sonra muradın hasıl olur"⁷⁰ diye cevap verir. Battal kırk gün oruç tutar, kırkıncı gece sabahı İlyas Peygamber çıkar gelir. Battal'a çok nasihatlar ettikten sonra "gözünü yum" der, açınca kendini bir deniz kenarında bulur. O anda İlyas Peygamber kaybolur ve Battal'a nurlu bir seccade bırakır. Bir avaz işitilir. "Ya Seyyit Battal yürü, muradın hasıl oldu." Battal vahiy yoluyla duayı öğrenir, sonra kafirleri çağırır: "İmdi nedir, siz bana getürün ölüyü diri kılayın" der. Onlar da: "Şol karşuki dağda bir ev ve bir kız ölüptür. İkisini dahi Firdevs öldürdi. Et dirülsünler. Senin dinine ikrar etsünler. Biz anı görelim, sana muti olalım" derler. Battal, kutlu seccadeyi örter ve İlyas Peygamber duasını okur, şehitler gelir, parmak kaldırıp Müslüman olurlar. Bu iki kişi derler ki: "Ya Seyyid ol duayı gine oku, bu dünyada bizim safamız yokdur biz ol cihan lezzetini duyduk. Bu cihanı istemezüz".⁷¹ Battal, duayı okur ve canlarını Hakk'a teslim ederler.

Bu motif Şamanist inanç ve İslami tefekkürün beslediği bir ananın ürünüdür.

At Motifi

Özellikle konargöçer Türk hayatında atın çok önemli bir yeri vardır. Yaşanılan hayatın gereği olarak insanlar, atla devamlı münasebette olmak zorunda kalmışlar, her türlü faaliyet ve amaçlarında attan birinci derecede istifade etmişlerdir. Hele kahramanın

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

başarısında atın payı büyüktür. At, tarih boyunca Türk varlığının gelişmesi ve büyümesinde rol oynamıştır. Mehmet Kaplan'ın deyimiyle; "Hayvanlarla insanlar arasında maddî ve mânevî mukayese ve benzetmeden ibaret bir paralelizm vardır. Cevher birliğine delalet etmeyen bu paralelizm, hayvanların insan düşüncesi üzerindeki tesirlerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bilhassa at, insanla bir bütün teşkil etmektedir. 'At işler er öğrenür, yayan erin umudu olmaz' atasözü bunu çok güzel açıklıyor..."⁷²

Türk mitolojisinde, destanlarında ve hikâyelerinde kahramanların atları, efsanevi bir özelliğe bürünmüş olarak anlatılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde de atın önemi, değişik şart ve şekillerde devam etmiştir. Bir insan gibi onun doğuşu, yetiştirilmesi, olağanüstülükleri üzerinde çeşitli epizotlar hatta hikâyeler yaratılmıştır. Canlının yaşaması için elzem olan dört unsur, (toprak, hava, su, ateş) kahramanların atlarının menşei olarak gösterilmektedir.⁷³

Genel olarak atlarda sezgi gücü üstün derecededir. Destanlarda kahramanın atı, güç durumlarda daima sahibine yardımcı ve onu uyarıcı olur. Dede Korkut Hikayeleri'nde Begiloğlu Emre, düşman üzerine yürüyünce, düşman kokusunu atı "Al Aygır" alır, ayağını yere vurarak sahibini haberdar eder.⁷⁴ Aynı hikâyelerin Uşun Kocaoğlu Seğrek Boyu'nda, Seğrek uyurken altmış silahlı düşman, Seğrek üzerine gelirler. Seğrek'in bindiği aygır, yularını çekerek O'nu uyandırır.⁷⁵

Atların destanlarda rastladığımız özelliklerinden biri de kahramanın ölümünden sonra, insanlar gibi yas tutmalarıdır. Manas Destanı'nda Er Manas bir kez öldüğü zaman atı, av köpeği ve av kuşu, Manas'ın mezarını beklemişler ve insan gibi konuşmuşlardır.⁷⁶ Köroğlu'nun ölümünde Kır At, bir insan gibi yas tutmuş kırk gün yem yememiştir. Bey Böyrek hikâyesinde,⁷⁷ Bey Böyrek'in atı "Benli Boz", sahibi esir edilince, bir taşın dibinde yedi sene kalmış, üstünü yosunlar bağlamıştır.⁷⁸

Türk inanç sistemi içinde kütleleşen at, İslamiyet'in kabulünden sonra, devrin keşif dini havasına, kahramanın AlpEren özelliğine ve şehir kültürünün tesirine bağlı olarak yeni özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu atların bir özelliği de, ilahi bir kaynak (Allah) tarafından gönderilmiş olmalarıdır. Birçok kutlu kişiye hizmet ettikten sonra Battal Gâzi'nin, ondan sonra da Sarı Saltuk'un binicisi olduğu "Divzâde Aşkâr" bunlardan biridir.⁷⁹

Destan kahramanlarının her birinin en yakın arkadaşı olan atların benzer özellikleri vardır. Eski Yunanlılarda "Pegas", Ruslarda "KonekGurbunok", Araplarda Hz. Ali'nin "Düldül"ü, Azerbeycan'da Köroğlu'nun "Kırat"ı, Kazaklarda Kobılandı'nın "Tayburıl"ı ve Alpamış'ın "Bayşubar"ı kuş gibi uçma özelliğine sahiptirler.

Bugün hayvancılıkla uğraşan Türk toplulukları atı (cılıkıyı) canı kadar sever. Atın üzerine binen Türk, kendini daha gururlu hisseder.

Av Motifi

Ekonomik hayat açısından eski Türkleri inceleyen Ziya Gökalp, dört tür üretim ilişkisinin varlığından bahsediyor.⁸⁰

- a. Avcı Türkler (tibet sığırı ve kuşları avlarlar),

- b. Sürü Sahibi Türkler (koyun, keçi, at, deve, sığır sürüleri yetiştirirler),
- c. Çiftçi Türkler (buğday, arpa, pirinç, darı, mısır ekerler ve meyve yetiştirirler),
- d. Sanatla uğraşan Türkler (demircilik, silahçılık, keçe ve halı sanatları, kuyumculuk sanatı icra ederler).

Göçebe toplulukların hayatına baktığımızda hayvancılıkla avcılık atbaşı gitmiştir. Ancak, öncelik avcılıktır. Çünkü, bugünkü evcil hayvanların kendileri de önceden vahşi hayvanlardandı. İnsanoğlu onları avlayıp evcilleştirmiş veya yaşayabilmek için etini, dersini kullanmak amacıyla avlamıştır. Böylece ortaya avcılık sanatı çıkmıştır.

Eski avcılık geleneği bugünkü Türk boyları arasında Kazak ve Kırgız Türklerinde bütün canlılığıyla devam etmektedir.

Hayvan ehlilileştirme ve yetiştirme kültürünün Orta Asya'da ilk defa göçebe Türkler arasında ortaya çıktığını ve kısa zamanda Altaylar'dan Kafkaslar'a kadar yayıldığını tarihi kaynaklardan öğreniyoruz.⁸¹

"Av" ve "Akın"ın bir yaşam biçimi olduğu Oğuz Kağan Destanı'nda "at" birinci sırayı almakta; Dede Korkut Kitabı'nda buna sürü de eklenmektedir. Zira ata nazaran deve ve koyun daha ağır, yerleşik hayata daha yakın bir hayat tarzını gerektirir.

Dede Korkut kitabında insanların servetleri söz konusu olduğunda, paradan pek söz edilmeyip bunun esas itibarıyla hayvanlardan meydana geldiği çok açık bir şekilde görülmektedir.⁸² "Tavla tavla şahbaz atlar, katar katar kızıl develer, ağılda tümen tümen koyun" sık sık geçen ifadeler arasındadır.

Orta Asya Türk kabilelerinin genel adı olan Kaoçi'lerin (Töles) bilhassa batı gruplarında büyük sürekle avları düzenlendiğini ve bu av törenlerine paralel olarak dini törenler yaptıkları belgelerle sabittir.⁸³ Bu sürekle avlar, Selçuklular ve Osmanlıların ilk devirlerinde gelenek halinde devam etmiş ve daha sonra Osmanlılarda adıbelli bir teşkilat halini almıştır.⁸⁴

Dede Korkut'ta Oğuz beyleri ava çıkmadıkları günü, boşa geçmiş bir gün olarak değerlendirirler. "Salar Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyu"nda Salur Kazan: "Ünüm anlayın beğler, sözümü dinleyin beğler. Yata yata yanımız ağırdı, dura dura belimiz kurudu. Yürüyelim a beğler, av avlıyalım, kuş kuşluyalım, sığın geyik (maral geyik) yıkalım, dönelim otağımıza düşelim, yiyelim, içelim, hoş vakit geçirelim!"⁸⁵

İslami dönem destanlarında av motifi diğer motiflere oranla zayıf kalmaktadır. Yalnız destanlardaki olayların ilk halkası olacak şekilde av motifi yer almaktadır.

Meselâ, Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi, Malatya Emiri Numan'ın oğluna hediye etmek üzere ava çıkar ve bir geyiğe rastgelir. Geyik onu kendi dağına çeker ve bildiğimiz mağara efsanesi doğar.⁸⁶

Destanlarda geçen "geyik" Türklerce kutlu bir hayvan olarak tanınır. Efsanelerdeki geyik, daha ziyade "Dişi Geyik"tir.⁸⁷ Bunlar, Tanrı ile ilgisi olan birer dişi ruh özelliğindedir.

Diğer yandan eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi gibileri için de "geyik" adı

kullanılır.

Mağara Motifi

Türk destanlarını ören motifler arasında "Mağara" da önemli bir yer işgal eder.

Kutlu mağaralar, geyikli mağaralar, ejderhalı mağaralar, inekli mağaralar Türk mitolojisini doldurmaktadır.

Göktürklerin kurttan türeyişle ilgili efsanesinde "Kurttan türeme" ve "Mağaradan çıkma" motifleri, Göktürklerin resmen kabul ettikleri "Devlet mitolojisi" gibi görünmektedir.⁸⁸

Büyük Hun Devleti'nde kutlu bir AtaMağarası'nın bulunduğunu ve bu kutlu mağarayı yalnız Şamanların değil, bütün devlet teşkilatının saygı gösterip, belirli günlerde ziyaret ettiklerini, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Çin kaynaklarından ve yapılan araştırmalardan naklen belirtmektedir.⁸⁹

Geyikli mağaraları daha çok İslami hikâye, efsane ve destanlarda görmeyeyiz. Muhammed Hanefi'nin önüne çıkan geyiğin kaçarak bir mağaraya girmesi, mağaradan geçtikten sonra cennet misali bir yere varılması olayı bilinen bir halk efsanesidir.

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Radloff'tan bir Güney Sibirya masalına ait olan şu parçayı aktarmıştır: "Bir bahadır avlanırken karşısına bir geyik çıkar ve er de geyiğin peşine düşüp onu kovalamaya başlar. Geyik kaçır, o kovalar. Baştan başa bakırdan yapılmış olan dağ, birden bire açılır ve geyik de bu delikten içeri girer. Avcı, dağdan içeri girer. Az sonra geyik kaybolur ve karşısına YediTanrı (Kuday) çıkar."⁹⁰ Burada mağara kutlu bir yer ve geyik de Tanrı'nın bir elçisi olarak yorumlanabilir. TürkMemlûk yaradılış efsanesinde; gökten yağın yağmurların sürüklediği çamurların bir mağaraya dolmasıyla kayaların yarıldığı ve insan kalıplarının bu mağarada teşekkül ettiği anlatılmaktadır.⁹¹

Battalname'de "mağara" ilahi buyruğun tebliğ edildiği kutlu bir yer olarak karşımıza çıkar. Hüseyin Gazi'nin kovaladığı, güzel ve nakışlı geyik giderek bir mağaraya girer ve sonra kaybolur.⁹² Bu mağara destan kahramanının bineceği ve at kuşanacağı savaş araçlarının takdim edildiği manalar âlemdir. Burada geyik, Allah'ın bir elçisidir.

Destanda mağara sığınma ve saklanma yeri olarak da karşımıza çıkar. Battal Gazi kendisini yakalamaya gelenlerden saklanmak için bir mağaraya girer. Takip edenler mağaranın etrafını arar ve bulamazlar. Bunlardan beş kişi, o mağaranın içine girip oturur ve içki içmeye koyulur. Bunlardan bir tanesi kadehi Seyyit Battal adına kaldırır. Diğerleri: "Sen Muhammedi misin?" derler ve bunun elini, ayağını bağlarlar. O, yattığı yerden: "Ey Battal'ın Tanrısı, sen medet et!" deyince Battal saklandığı yerden ortaya çıkar, diğerlerini öldürür. Yemliha adlı bu kişi Müslüman olur.⁹³

Rüya Motifi

Destanlardaki önemli motiflerden biri de "rüya"dır. Destanın kuruluşu, olayların gelişip tamamlaması "rüya"ya bağlı olur.

Destanlarda rüya, birinci veya ikinci derecedeki kahramanlar tarafından görülmektedir. Bu nitelik rüyanın destan çatısında önemli bir fonksiyon taşıdığını göstermektedir.

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

Kahramanın yarım kalan başarısı, ancak "rüya" sebebiyle tamamlanır. Oğuz Kağan Destanı'nda vezir Uluğ Türük şöyle bir rüya görür:

"Günlerden bir gün uykuda bir altın yay gördü. Dahı üç gümüş ok gördü. Bu altın yay, gün doğusundan tâ gün batısına dek uzanmıştı. Üç gümüş ok da şimâle doğru gidiyordu."⁹⁴

Uluğ Türük'ün bu rüyası, Türklerin bütün dünyaya buyruk olma öyküsünün ilk haberi olarak yorumlanır.

Eski Türk destanlarında görülen rüyaların hikmetine inanılır ve bunu kâhinlere yorumlatmak suretiyle gelecek hakkında bilgi sahibi olunurdu. Farsça Oğuz Destanı'nda Toğurmuş adlı bir Beğ'in rüyası şöyledir: "... Toğurmuş adlı birisi vardı. Babasının adı da Kerence Hoca idi. Kendi evini kurmuş, düzene koymuş, yürekli bir kişi idi. Bu olaydan çok yıllar önce bir rüya görmüş. Rüyasında, göğsünden bir ağaç göğermiş, yükselerek çıkmış, dallanmış, budaklanmış ve yapraklarla dolmuş. Toğurmuş, sabah olunca hemen MiranKâhin'e koşmuş ve rüyasını anlatmış. MiranKâhin de ona şöyle demiş: Sakın bu rüyanı hiç kimseye anlatma!" (Bu çok iyi bir rüyadır!) Toğurmuş'un üç oğlu varmış. Her oğlunun başı için ayrı ayrı birer koyun kesmiş, pişirtmiş ve halkına dağıtmış. Büyük oğlunun adı Tutak; ortacasının adı Toğrıl ve küçüğünün adı ise ArslanKorkut Beg imiş. Toğrıl'ı "Onbegi", yani onbaşı tayin etmiş. Bunun için de oğluna Toğrıl OnBegi derlermiş".⁹⁵

Türk mitolojisinde, görülen rüyanın yorumlatılması için tören düzenler ve sonra yorum yapacak (kâhin) ortaya çıkıp yorumunu yapar. Kâhin'in söyledikleri dikkatle dinlenir ve gereği yerine getirilir. Manas Destanı'nda Er Manas, gördüğü rüya sebebiyle dünyanın dört tarafını saran Oyrat Han'ın KaraHan'ın oğlu Alman Bet'le tanışır ve kan kardeş olur. Bu rüya şöyledir: "Manas bir gece düşünde bir keskin kılıç bulduğunu, bununla taşı parçaladığını, sonra kılıcı beline bağlarken onun bir arslan olduğunu, ona parsların boyun eğip hizmet ettiklerini, birden arslanın ejder olduğunu, sonra bir kuş olup Manas'ın eline konduğunu gördü. Sabahleyin uyanır uyanmaz bütün kavmini, bütün Argın ve Nogay boylarını çağırıp Ulu toy yaptı ve gördüğü düşü anlatıp tâbir etmelerini istedi. Acıbay adlı bir Kırgız: "düşünü ben tabir edeceğim" diye söze başladı. Onun tâbirine göre: "Tanrı, Manas'a büyük bir iyilik ihsan edecektir. Esen Han ile kavga edip mücadele yapan Alman Bet Er Gökçe'nin yanında bulunduğunu duyurduk. Herhalde bu günlerde Manas'ı arayıp bulacaktır" dedi.⁹⁶

Destan kahramanlarından birinin başına gelen işin rüya yoluyla haber verilmesi motifi Köroğlu'nda da vardır. Destanın değişik epidzodlarında Köroğlu ve kızanları, gördükleri rüya sonucunda birbirlerinin sıkıntıda olduklarına hükmeder ve yardımına koşarlar. Köroğlu'nun Bolu Paşa'ya kendi arzusuyla esir olup İstanbul'a gitmesinden sonra, İsa Balı bir gece rüyasında Köroğlu'nu kan deryasında görür ve bundan, O'nun tehlikede olduğunu anlarlar.⁹⁷ Köroğlu, Bolu Beyi ve Ayvaz'a karşı harbederken Deli Mihter aynı rüyayı görür.⁹⁸ Köroğlu'da Ayvaz Bağdat'a, turna teline gittiği zaman onun esaretini bu suretle anlar.⁹⁹ Maraş rivayetinde de oğlunun imdadına yetişen Köroğlu, harb meydanında Gülüzar'ı yalnız görünce Hasan'ı ölmüş zanneder ve o zaman kendisine felaketi haber veren rüyayı hatırlar.¹⁰⁰

Dede Korkut Hikâyeleri'nde "rüya"dan çok, uyuklama hali konu edilmiştir. Kahramanlar ekseriye bu uyku halinde iken düşmanları tarafından esir edilirler. "Kam Büre Beyoğlu

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

Bamsı Beyrek Boyu'nda, Bamsı Beyrek, Bayburt Hisarı Beyi'nin adamları tarafından otuz dokuz yiğidiyle birlikte gece uykuda iken esir edilir. ¹⁰¹ "Salur Kazan'ın tutsak olup Oğlu Uruz'un çıkardığı Boyu"nda, Salur Kazan öyle bir uykuya yatar ki, Tomanın Kalesi denilen düşman askerlerinin hücumu karşısında uyandırılmaz. Yirmi beş beyi şehit düşerler. Düşmanları Salur Kazan'ın elini ve ayağını bağlayıp arabaya koyup esir götürürler. ¹⁰²

"Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı Boyu"nda Bayındır Han'ın güveyisi, Ulaşoğlu Salur Kazan kara kaygılı düş görür ve bu düşün yorumunu Karagüne'den ister. Bu düş ve yorumu şöyledir: "Bilir misin Karagüne, düşümde ne gördü? Karakaygılı düş gördüm; yumruğumda talbınan (çırpınan) şahin benim kuşumu alır gördüm; gökten yıldırım, ak ban evim üzerine şakır gördüm; tüm kara pusarik (kör duman), ordamın üzerine dökülür gördüm; kuduz kurtlar evime dalar gördüm; kara deve ensemden kavrır gördüm, kargı gibi kara saçım uzanır gördüm; uzanıp gözümü örter gördüm; bileğimden on parmağımı kanda gördüm. Nice ki bu düşü gördüm, şundan beri aklımı, usumu toplayamıyorum. Hanım kardeş benim bu düşümü bana yorsana" dedi.

Karagüne: "Kara bulut dediğin senin devletindir; karla yağmur dediğin askerindir, saç kaygıdır; kara, karadır. Kalanını yorabilmem, Allah yorusun, dedi". ¹⁰³

Dede Korkut Hikâyeleri'nde görülen düşler (rüyalar), çoğunlukla kötü bir haber niteliğindedir. Ama az da olsa hayırlı bir haber niteliğindeki düşler de vardır. Mesela; "Kazılık Kocaoğlu Yeğenek Boyu"nda, Yeğenek'in Düzmürd Kalesi'nde esir olan babasını Bayındır Han'ın müsalesini alarak yirmi dört bahadır ile kurtarmaya gidecekleri gece gördüğü rüya, ona babasını kurtaracağını müjdelir. ¹⁰⁴

Battalnâme'de rüya motifi çok yaygın ve adeta bir zincir halinde devam eder. Kahramanın doğumundan başlayıp ölümüne kadar olan anlatmada rüya sığınılan tek unsurdur.

Destanda rüya, Seyit Battal için daima kurtarıcı bir fonksiyondur. Bazen gayrimüslimler gördükleri korkulu rüyaların etkisinde kalarak Seyit Battal'ı esaretten kurtarırlar. Kilab adlı Hıristiyan komutan, Seyit Battal'ı zindana attıktan sonra, oğlu İsmail, düşünde üç defa ejderha görür ve ejderhaların "Küfri terk edip Muhammed dinine girmesini yoksa sarayı yakacakları" tehdidi karşısında İslam dinini kabul etmek zorunda kalır. ¹⁰⁵

Battal Gazi'nin doğacağı, ismi ve hatta özellikleri, babası Hüseyin Gazi'nin gördüğü rüyada belirlenir. Hüseyin Gazi rüyasında bir pir görür ve pir O'na: "Ya Hüseyin! Beşaret olsun sana kim, ol Cafer senün oğlundur. Az kaldı kim zuhura gele, tamam Rum'ı Müslümanlık ide. İşler ide kim, hiç pehlüvanlar itmemiş ola" der. ¹⁰⁶

Hızır Motifi

Hızır motifi, Türk mitolojisinde çok yaygındır. Halk inançlarına göre Hızır ve İlyas ölmezlik sırrına ermiş kişilerdir. İslam geleneklerinde yer alan, Kur'an'ın bazı ayetlerinde anılan Hızır ile ilgili inançların üç ana kaynağı vardır. ¹⁰⁷

- a) Gılgamış Destanı,
- b) İskender efsânesi,

c) İlyas ile Haham Yeşua Bin Levi hakkındaki Yahudi efsânesi.

Halk Hızır'ı peygamber veya mübarek bir zât diye anar. Halk inancına göre Hızır'ın iki vasfı vardır:¹⁰⁸

a) Hızır darda kalanların yardımına koşan mübarek bir zattır;

b) İnsanlara servet, bereket ve kainata yeniden hayat bahşeden bir kudrettir.

Bir rivayete göre Hz. Muhammed, Hızır'a karada, İlyas'a denizde kendi ümmetinin korunması görevini yüklemiştir.

Hızır'ın temsili görünümü; beyaz ata binmiş, ak saçlı ve sakallı bir ihtiyardır. "Göksakallı" veya "Ak saçlı" ihtiyar motifleri Şamanist Altay ve Sibiryâ masallarının her yanını kaplamıştır.¹⁰⁹

Hannâme'de Çingiz Han, bir Özbek padişahı olarak gösterilir ve Temüçin'e Çingiz adını veren Hızır'dır. ¹¹⁰ denilmektedir.

Eski Türk destan ve efsanelerinde "Hızır" değişik adlarda anılmaktadır. "Gök sakallı ihtiyar" "Gök sakallı vezir" gibi isimlere Altay efsanelerinde sık rastlamaktayız. Manas Destanı'nda, "GökKurt" Tanrı'nın nasıl bir sembolü oluyor idiyse, "Göksakallı vezir" de Tanrı tarafından gönderilmiş, hükümdarın yardımcısı olan kutlu bir kişi idi.¹¹¹

"Ay Mangus" adlı Altay masalında, Ay Mangus'la atı arasında geçen konuşmada:

Oğlan atına döner ve şöyle söyler:

Ne var idi bir annem, ne de babam var idi,

Bana bir ad koyacak, ne bir adam var idi!

Adımı biri koysa, ama kim koysa söyle!

At der: "Tanrı koysun!" Oğlan der: "Peki, ama bu Tanrı nerede? Burada mıdır acaba, gelse adımı koysa!" At der: "Bin üstüme, mahmuzlayıp sür beni". Oğlan binmiş atına, daha beş adım gitmiş, bakmış bir insan sesi, çağırıyor kendini. Kayın ağacındaki bir insan ona demiş: "Dur oğlancık, burda dur!" Oğlan durmuş ağaca bakmış ki ak saçlı, bir ihtiyar oturmuş, kayının tepesinde. İhtiyar yine demiş: "Dur oğlancık dur sana adını vereceğim, AyMagus olsun adın, sana uğurlu olsun".¹¹²

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de "Hızır" motifine rastlamaktayız. Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyu'nda babasının oku ile yaralanan Boğaç Han'ın yarasını Hızır sarar: "...Oğlan orada yıkıldığı vakit bozatl Hızır oğlana göründü, üç kez yarasını eliyle sığadı 'Sana bu yaradan ölüm yoktur; dağ çiçeği ananın sütüyle senin yarana melhemdir' dedi ve koyboldu".¹¹³

"Zoya Tülek" adlı Türk efsanesinde 'Hızır' şöyle tanıtılır:

"Zoya Tülek uyandığı zaman yanı başında ak saçlı, sevimli yüzlü bir ihtiyar gördü. Zoya Tülek ayağa kalktı. İhtiyar: 'Biliyor musun ben kimim?' Yiğit cevap verdi: 'Hayır muhterem ihtiyar!. Bilmiyorum!.' İhtiyar: "Ben Hızırım.Yüce Tanrı'nın izni ile hayat

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

suyundan içen Hızırım, Oğlum!. Kardeşlerin seni çekemiyorlar. Şimdi de sen uyuduğun vakit atının nalına sivri bir çivi çaktılar. Fakat ben sana yardım edeceğim. Sana bir dua öğreteceğim ve ne zaman başın darda kalırsa bu dua seni selamete çıkaracaktır. Şimdi bu duayı okur, atının ayağına doğru üflersin!"

Bundan sonra ihtiyar Hızır birkaç defa duayı tekrarladı. Yiğitin iyice öğrendiğini görünce birdenbire ortadan kayboldu.

Zoya Tülek duayı okudu. Atının ayağına doğru üfledi. Çivi naldan dışarı fırladı ve izi bile kalmadı.¹¹⁴

Köroğlu Destanı'nda "Hızır" önemli bir yer tutar. Köroğlu ve kızanlarına yol gösteren, felaketleri haber verip, onları tehlikelerden koruyan "Hızır"dır. Köroğlu Urfa rivayetinde; Hint padişahının oğlu Hasan Bey, bir gün ava giderken yolda "Hızır"a rast gelir ve duasını alır, önce Çamlıbel'e varır, Köroğlu ile yaptığı karşılaşmada onu mağlup eder.¹¹⁵ Bir defasında da Hasan Bey, Çin padişahının kızını almaya giderken yine "Hızır"a rast gelir, hayır duasını alır, önce Çamlıbel'e varır, Köroğlu ile yaptığı karşılaşmada onu mağlup eder.¹¹⁶

Köroğlu'nun Özbek rivayetinde; Hoca Hızır, on iki İmam, kırk Yiğit ile beraber Köroğlu otuz yaşında iken gelirler ve onunla görüşürler; onun her beladan uzak kalması için dua eder ve giderler. Sonra kırk yaşında tekrar muradını sormak için gelirler, uzun ömürlü olması isteğinde bulunur.¹¹⁷

Battalnâme'de "Hızır" sıkıntıda olan Müslümanlara yardım eden, ilahi bir kuvvet ve masallarda olduğu gibi kahramanları, göz yumup açincaya kadar, bir diyardan diyara götüren ihtiyar şeklinde tasavvur olunmuştur.

Olağanüstü yaratıklar olan, câzıları ve devleri Battal, "Hızır"ın verdiği "kutlu ok" ve öğrettiği dua ile mağlup eder.¹¹⁸

Şeceresi ortak Türk milletinin dünya görüşlerindeki ve inançlarındaki paralellik bu ortak motiflerin varlığı ile ortaya çıkmaktadır. Bu motifler, geçmiş tarihimizin derinlik boyutunu ortaya koymaktadır.

Türk kültürüne hizmet için her konu araştırmacılarını beklemektedir.

Yrd. Doç. Dr. Hasan KÖKSAL

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Enstitüsü / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 3 Sayfa: 584- 596

Dipnotlar :

1. Zeki Cemil Arda, "Edebiyatta Motif Araştırmaları", Fikir ve Sanatta Hareket, Temmuz 1970, sayı 55, s. 20.
2. Vladimir Propp, Morphology of the Folktale, Austin 1958, s. 12.
3. Stith Thompson, The Folktale, U. S. A. 1946, s. 415, geniş bir Türkçe özeti için bkz.w Bilge Seyedoğlu, Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar, Ankara, 1975, s. XXIX-XXXV.

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

4. Doç. Dr. Saim Sakaoğlu, AnadoluTürk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ankara 1980, s. 24.
5. Dr. Hasan Köksal, Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara, 1984, s. 136.
6. Bu konuda geniş bilgi için bkz Doç. Dr. Saim Sakaoğlu, AnadoluTürk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, s. 2127.
7. Sakaoğlu, a.g.e., s. 25.
8. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, 1. Cilt, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, No: 1, Ankara, 1971, s. 101.
9. Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt 1, İstanbul 1971, s. 17.
10. Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Hikayeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, 252, İstanbul, 1976, S. 36.
11. Doç. Dr. Metin Ergun, Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2067, Ankara 1998, s. 56.
12. Keneş Yusupov, Manas Destanı, Türkiye Türkçesine Aktaran: Alimcan İnayet, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, sayı: 96, Ankara 1995, s. 1315.
13. Prof. Abdülkadir İnan, "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış", Makaleler ve İncelemeler T. T. K. B., Ankara 1987, s. 235.
14. El Cildü'lEvvel Min Menakıbı Gazavatı Seyyid Battal Gazi, Süleymaniye Kütüphanesi (Düğümlü Baba) No: 588, varak 28.
15. Haza Kitabı Seyyid Battal Gazi Rahmetüllahi Aleyh, Prof. Dr. Fikret Türkmen'in özel kitaplığında, (1206 H. 'de Nezif isimli bir şahıs tarafından yazılmış) varak 10b.
16. Prof. Dr. Muharrem Ergin, Oğuz Kaan Destanı, 1000 Temel Eser Serisi, İst. 1970.
17. M. Şakir Ülkütaşır, Hamid Zübeyr Koşay, "Türklerde Ad Verme ve Türk Adları", Türk Folklor Araştırmaları, C: 8, No: 175, s. 3301; Araş. Gör. Metin Ekici, "Halk Hikayelerinde Ad Verme" Palandöken, İzmir 1989, sayı: 4, s. 1214.
18. Ebulgazi Bahadır Han, Şecerei, Terakime, Hz. Zuhal Korgi Ölmez, Ankara 1996, s. 235-236.
19. Prof. Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, 1958, s. 118.
20. Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Hikayeleri, s. 67.
21. Wilhelm Radloff, Manas Destanı, Yayına Haz: Emine Gürsoy Naskali, Türksoy Yay. No: 1 Ankara 1995, s. 1718.
22. Radloff, a.g.e., s. 213214.
23. Prof. Abdülkadir İnan, "Göçebe Türk Destanlarında Kahramanlar, Doğumları, Ad Almaları ve hüviyetleri" sayı: 66.
24. Doç. Dr. Metin Ergun, a.g.e., s. 65.
25. Geniş bilgi için bkz. Dr. Hasan Köksal, "Türk Destanlarında Mansıp Alma Motifi", E. Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Araş. Dergisi II, İzmir, 1983, s. 7481.
26. Prof. Dr. Muharrem Ergin, Oğuz Kağan Destanı, 1000 Temel Eser serisi, İst, 1970, s. 14.
27. Orhan Şaik Gökyay, Dede korkut Hikayeleri, İst. 1976, s. 48.
28. Dr W. Radloff (Çev: Ş. B. Kurt), Şimali Türk Kabilelerinin Lisanları, Türkiyat Ens. Tez No. 50, s. 56, mısra 132142.
29. Darendeli Bakai, Haza Kitabı Battal Gazi, İ. Ü. kütüphanesi, Edebiyat Yazmaları, T. Y. 88, varak 8a.
30. Makaleler ve İncelemeler, "Türk Destan ve Masallarında Kırklar Motifi", Ankara 1987 s. 238.
31. Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Hikayeleri, Ankara 1986, s 1,48,94,133.
32. Doç. Dr. Ergun, a.g.e., s. 67.
33. Gürsoy II, 18421862.
34. Prof. Abdülkadir İnan, Manas Destanı, İstanbul 1972, s. 286.

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

35. Yıldız III, 575 (1137-1172).
36. Yıldız III, 649 (1757-1790).
37. Yrd. Doç. Dr. İsa Özkan, Yusuf Bey Ahmet Bey Bozoğlu Destanı, Kültür Bakanlığı Yay., 1012, Ankara 1989, s. 129.
38. Yazma, varak 33a34a.
39. Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye Tarihi (Selçuklular Devri), İstanbul 1990, İrene Melikoff, La Geste Melik Danişmend, Paris 1960, 162 Vd.
40. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatında Tipler (Köroğlu)", Fikir ve Sanatta Hareket, Haziran 1979, 29Vd.
41. Neşreden: Prof. Dr. Muharrem ERGİN, Oğuz Kağan Destanı, 1000 Temel Eser Serisi, İstanbul, 1972.
42. Gürsoy, a.g.e., III. Bölüm, s. 69 (558-568).
43. Gürsoy, a.g.e., III. Bölüm, s. 71 (625-638).
44. Gürsoy, a.g.e., III. Bölüm, s. 88 (1531-1532).
45. Gürsoy, a.g.e., III. Bölüm, s. 88 (1538-1539).
46. Prof. Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Ebru Yayınları: 8, İstanbul, 1986, s. 39.
47. Yazma, varak 36a, 43a.
48. Yazma, varak, 43b.
49. Yazma, varak, 116b.
50. Yazma, varak, 126a.
51. Fikret Türkmen, Aşık Garip Hikayesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma, İzmir, 1979, 25.
52. Doç. Dr. Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre Hikayesi Üzerinde Bir İnceleme, Ankara, 1984, 162,167.
53. Yazma, varak 82b.
54. Yazma, varak 130a, 130b.
55. Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul, 1984, s. 22,35.
56. Boratav, a.g.e., s. 28.
57. Boratav, a.g.e., s. 31.
58. Doç. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul, 1983, s. 106.
59. Ocak, a.g.e., s. 107.
60. Ocak, a.g.e., aynı yer.
61. Ocak, a.g.e., aynı yer.
62. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, trc. Kemal Kuşçu, İstanbul, 1966 s. 9194.
63. Ocak, a.g.e., s. 109110.
64. Ocak, a.g.e., s. 108.
65. Ocak, a.g.e., s. 111.
66. W. Radloff, Manas Destanı, yayına haz: Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Türksoy Yayınları, No: 1, Ankara, 1995, ss. 90109.
67. W. Radloff, Aynı eser, s: 200.
68. Göçebe Türk Destanlarında ölüpdirilme motifiyle ilgili diğer örnekler için bkz. Prof. Dr. Şükrü Elçin, Halk edebiyatı Araştırmaları, Ankara, 1977, s. 103.
69. Haza Kitabı Seyyid Battal Gazi Rahmetüllahi Aleyh, 1206 H.'de Nezif isimli bir şahıs tarafından yazılmıştır., varak 65b.

TÜRK DESTANLARINDA BAZI ORTAK MOTİFLER

70. Yazma, varak 65b.
71. Yazma, varak 66a.
72. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, "Dede Korkut Kitabında Hayvanlar", Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, Dergah Yayınları, İstanbul, 1976, s: 6570.
73. Prof. Dr. Şükrü Elçin, "Atların Doğuşu ile İlgili Efsaneler" Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara, 1977, s. 4751.
74. Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Hikayeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 198.
75. Gökyay, a.g.e., s. 212.
76. Prof. Abdulkadir İnan, Manas Destanına Ait Notlar, Varlık, 1941, s. 185-388.
77. Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1931, s. 63.
78. Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, a.g.e., s. 63.
79. Dr. Hasan Köksal, Battalnameelerde Tip ve Motif Yapısı, Kültür Bakanlığı Mifad Yayını; 59, Ankara 1984, s. 134,136.
80. Ziya Gökalp, Türk Uygarlığı Tarihi, Hz. Yusuf Çotuksöken, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1991, s: 285.
81. Nejat Diyerbekirli, "Türk Sanatının Tarihsel Kaynaklarına Doğru", Türk Sanatı Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri, İstanbul, 1969, s: 158.
82. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, "Dede Korkut Kitabında Hayvanlar", Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmaları I, Dergah Yayınları, İstanbul, 1976, s: 6570.
83. Prof. Dr. Bahaettin Ögel, Türk Mitolojisi, cilt I, S: 16.
84. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, TTK yayını, 1945, s: 420.
85. Ögel, a.g.e., s: 321.
86. Haza Kitabı Seyyid Battal Gazi Rahmetüllahi Aleyh (Yazma), Fikret Türkmen'in özel kitaplığı, Varak 9a.
87. Ögel, a.g.e., s: 569573.
88. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, a.g.e., 25.
89. Ögel, a.g.e., 21.
90. Ögel, a.g.e., 243484.
91. Ögel, a.g.e., 483484.
92. Yazma, varak 9a.
93. Yazma, varak 73b.
94. W. Bang. Rahmeti Arat, Oğuz Kağan Destanı, İstanbul, 1936.
95. Bu metin hakkında açıklamalar için bakınız Dr. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, 252.
96. İnan, Manas Destanı, 46.
97. Boratav, Köroğlu Destanı, 8485.
98. a.y.
99. a.y.
100. a.y.
101. Gökyay, Dede Korkut Hikayeleri, 65.
102. Gökyay, a.g.e. 2201221.
103. Gökyay, a.g.e., 26.
104. Gökyay, a.g.e., 163170.
105. Yazma, varak 59a, 59b,

106. Yazma, varak 9b.
107. Meydan Larousse, V, (ilgili mad.), 829.
108. İslam Ansiklopedisi, V, (ilgili madde), 457471.
109. Ögel, Türk Mitolojisi, 87.
110. Ögel, a.g.e., 417.
111. Ögel, a.g.e., 512.
112. Ögel, a.g.e., 325.
113. Gökyay, Dede Korkut Hikayeleri, 14.
114. Hüseyin Namık Orkun, Türk Efsaneleri, "Zoya Tülek", 31.
115. Boratav, Köroğlu Destanı, 29.
116. Boratav, Köroğlu Destanı, 29.
117. Boratav, a.g.e., 17.
118. Yazma, varak, 149b